

Pædagogikkens glemmebog

- Reaktualisering af pædagogisk tankegods

Her fortsætter serien Pædagogikkens glemmebog – Reaktualisering af pædagogisk tankegods, hvor vi bringer tekster, som har sat spor i pædagogikkens landskab, men siden er gået – eller er på vej til at gå – i glemmebogen. Det kan være tekster, der fremstår som korrektiver til aktuelt dominerende pædagogiske praksisformers dominans, eller tekster, som på mere stilfærdige måder minder om forgangne tiders tiltro til “det pædagogiske” i arbejdet med at forandre og forbedre samfundet.

Denne gang har vi valgt en tekst, som komplementerer, kommenterer og kontekstualiserer de fem artikler fra temaet om Anbragte, nemlig Benny Lihmes kronik ”Afvig som identitet”, som *Information* bragte i 1974. Benny Lihme var siden starten af 1970'erne og frem til sin død 22 februar 2020 en skarpsindig socialpædagogisk og socialpolitisk kritiker. I et temanummer dedikeret til Benny forekommer det os derfor naturligt at genfinde en af hans tidlige tekster, som samtidig slår en tone an, som ikke bare er gennemgående for hans forfatterskab, men tillige fremsætter to pointer, som kan være vigtige at genkalde sig. For det første, at socialpædagogiske problemstillinger er samfundsmæssige problemstillinger, at anbragte børn og unge er et produkt af det kapitalistiske samfunds fremmedgørelse og institutioner (hvad enten der er tale om døgninstitutioner eller plejeforældreinstitutioner) med dertil hørende identitetsproduktion, kategoriseringspraksis, magtrelationer osv. ”blot” er de manifesterede svar på social ulighed og uretfærdighed. For det andet, at socialpædagogisk praksis normativt må være menneskelig praksis og i hele sit virke må tilstræbe menneskelighed snarere end institutionsbestemt bureaukratisme; at børn og unge og alle andre mennesker bør møde virkelige mennesker snarere end pædagoger med metodebøger under armen; og at de socialpædagogiske aktører også må arbejde på at påvirke samfundet som helhed.

Afvig som identitet

Med udgangspunkt i krisen omkring statsungdomshjemmet Bøgholt ved Århus omtalt i *Information* d. 13., 15. og 16. marts opstiller Benny Lihme nogle mere generelle betragtninger omkring samfundets udstødning og institutionsanbringelse af dele af sin ungdom.

Af Benny Lihme

DEN DANSKE børne- og ungdomsforsorg har gennem tiderne været en flittig bruger af døgninstitutionsanbringelser af børn og unge, som på én eller anden måde stødt an i samfundet. Sammenligner man med Sverige var belægningen her 1,21 pr. 10.000 af befolkningen for ungdomshjems vedkommende mod 2,65 i Danmark. Tilsvarende tal for børnehjemmenes vedkommende var 5,24 i Sverige mod 11,02 i Danmark. *)

Mens danskerne således hidtil har satset på døgninstitutioner, har svenskerne i større udstrækning arbejdet med anbringelser i familiepleje og nu i de seneste år med "hemma-hos-arbete" svarende til det danske begreb "pædagoger i miljøet". Børne- og ungdomsforsorgens flittige brug af døgninstitutionerne skal ikke ses isoleret, men sammenholdes med traditionen inden for fængselsvæsenet, hvor Danmark sammenlignet med lande som Holland og Norge har en relativt høj fængslingsgrad.

Indledningsvist må det således konkluderes, at det danske samfund generelt har reageret over for besværlige personer ved at fjerne dem fra samfundets overflade og anbringe dem på forskellige døgninstitutioner. Disse institutioner er for børne- og ungdomsforsorgens vedkommende beliggende bekvemt af vejen i landlige omgivelser og som oftest fjernt fra de anbragtes hjemmemiljø. Omkring ét af disse "skjulte samfund" udspandt der sig for nyligt en åben krise afstedkommet af en psykologs kritiske afskedshilsen til institutionen.

Foruden det opsigtsvækkende i at en psykolog trådte offentligt frem med kritik af kolleger, var kritikken bemærkelsesværdig ved ikke at blive imødegået noget steds fra og ved tilsyneladende at føre til en midlertidig lukning af institutionen (*Information* d. 15/3 og *Ekstra Bladet* d. 21/3).

I PRESSEN har sagen desværre fået en fremstilling, som giver læserne det indtryk, at der er tale om et isoleret institutionsproblem. Tilfældet er imidlertid kun isoleret ved, at en psykolog har haft mod og evner til at fremkomme med kritikken med chance for at gøre sig selv og kolleger brødløse. Helt brødløse bliver psykologerne dog næppe, idet den ellers så kritiske rapport om Bøgholt rent faktisk foreslår institutionen videreført. Institutionen skal blot have en anden behandlingsfilosofi at arbejde efter, mens der ikke er noget i vejen med selve institutionsprincippet.

I rapportens tages afstand fra dels tanken om institutionen som et asyl, hvor de unge kan falde til ro under personalets, tålmodige, forstående og venlige omsorg, dels fra tanken om institutionen som et fællesskab, hvor de unge får et nyt livsindhold gennem et arbejdsfællesskab med personalet. I stedet gås der i rapporten ind for, at institutionen skal være et intensivt behandlingscenter, hvor de unge gøres ansvarlige for deres liv, og hvor pædagogerne har til opgave at få de unge at møde følgerne af deres handlinger, og at hjælpe den unge og hans familie til en afklaring af deres forhold (den såkaldte realitetsterapi).

Jeg skal i det følgende komme med nogle generelle betragtninger omkring det relevante i at anbringe unge mennesker på døgninstitution samt forsøge at redegøre for grunden til, at jeg ikke synes, at det er aktuelt overhovedet at opretholde døgninstitutioner for unge (uanset indholdet i deres behandlingsideologi).

DET AT FJERNE en unge normoverstræder med behandling for øje har den samme sociale funktion som at fjerne ham med straf for øje: det stadfæster diagnosen af at være uønsket i samfundet og fritager basis-institutionerne for ansvar (familie, skole, arbejdsplads m.v.).

De unge institutionsanbragte er stort set retsløse og uden personlig beskyttelse m.h.t. afgørelserne omkring institutionsanbringelsen (opholdssted, opholdslængde, ind- og udskrivning m.v.). Der er endvidere tale om et ”sælgers marked”, hvor forskellige behandlingsideologier knyttet til psykiatrisk og psykologisk ekspertiser er ved at udvikle sig til et gigantisk kontrolapparat af samfundets udstødt. I den ”videnskabeligt” begrundede behandlingseksperise antager den sociale kontrol mere og mere subtile former, og det psykologiske sprog giver institutionen, hvis egentlige formål er social kontrol, en verbal overbygning, der som oftest ikke vil have nogen forbindelse med de daglige realiteter i institutionen.

De mange samtalegrupper som f.eks. realitetsterapien indebærer bliver let et forum, hvor kværulancen kan komme til frit udtryk, hvilket mindsker spændingen uden for gruppesituationen med mere rolige institutionsforhold til følge (pacificering).

Begrundelsen for behandlingsteknologernes tilstedeværelse er bl.a. at det betyder mindre besvær for samfundet i forholdet til disse unge, idet behandlingen antagelig virker dæmpende på de unges fortvivlelse, således at behovet for afreagering i og mod samfundets institutioner formindskes. Institutionerne kan på den måde siges at undertrykke konflikter i samfundet ved at fjerne grupper af besværlige medborgere fra overfladen. Dette samtidig med at institutionernes blotte tilstedeværelse udgør et symptom på et konfliktfyldt samfund.

På et andet plan igen har institutionerne til formål at give det kapitalistiske samfund et menneskeligt ansigt ved at kompensere for de værste følger af en forceret produktionsmåde og samfundsudvikling. Institutionerne ser det som deres soleklare og fuldt legitime opgave at tilfredsstille andre befolkningsgruppers krav til dem "om at gøre noget". Man kan spørge, hvor langt de skal strække sig i deres støtte af forældres, skolars og arbejdspladsers kontrol over rebelske eller fremmedgjorte unge, dvs., hvor blindt man skal lappe på basisinstitutionernes opdragelsesproblemer under dække af, at det man gør er at behandle den unges tilpasningsproblemer.

NÅR MAN FORETAGER døgninstitutionsanbringelse af unge mod deres vilje formaliseres adfærden hos de unge og samfundets repræsentanter på en sådan måde, at handlemulighederne reduceres radikalt. Det er derfor af stor betydning, at man så længe som muligt holder de unge normbrydere uden for sanktionssystemets mere omfattende indgreb, idet det paradoks synes at foreligge, at chancerne for resocialisering formindskes når behandlingsindsatsen forøges.

En behandlingsideologi som formuleret i realitetsterapien har endvidere stor sandsynlighed for at få samme sociale konsekvenser for de anbragte som en mere udpræget sygdomsmodel. Først og fremmest fordi den bekræfter, at det er den unge som er klienten. Isolering af den unge på døgninstitution kan eventuelt retfærdiggøres ud fra årsager til afviget som er indre-psykiske, men så snart der i årsagsforholdet indgår urimeligheder i personens livsbetingelser, er det kun symptombærer man fjerner. Strengt taget er der meget der taler for, at problemerne med unge afvigere er af en sådan karakter, at de ikke kan løses på en døgninstitution.

I stedet kan der blive tale om et bredere socialpædagogisk og politisk miljøarbejde på steder som Christiania og de store provinsbyers lignende tabuområder, hvor man ikke blot påvirker i samfundet, men også påvirker samfundet. Tyngdepunktet flyttes således over til at gælde menneskenes levevilkår, ikke menneskene selv. I modsætning til Sverige og Holland har socialt arbejde i miljøet ikke mødt særlig stor velvilje herhjemme. Senest så man dette eksemplificeret i en strid omkring arbejdet med Københavns narkomaner, hvor en gruppe på 7 socialarbejdere ville arbejde i små enheder på gadeplanet blev fyret af en behandlingsteknisk ledelse på Ungdomsklinikken.

VED IKKE AT overreagere og at forsøge at beholde de unge i samfundet undgår man at tilbyde dem den institutionaliserede identitet som afviger. Unge som befinder sig i socialpsykologiske kriser har ofte en følelse af ikke at være nogen i det hele taget. Dette medfører angst og en måde at komme over denne angst på er at overtage samfundets tilbud som afviget identitet. Institutionsanbringelse er derfor en uhensigtsmæssig reaktionsmåde fra samfundets side over unge, som falder uden for de normalt accepterede rammer.

Det uhensigtsmæssige ligger dels i de processer som fører ind i en identitet som afviger, dels i de sociale konsekvenser selve institutionsanbringelsen har i form af individets brændemærkning. Gennem institutionsopholdet har den unge fået en proaktiv status og hans situation bliver aldrig den samme igen som før institutionsopholdet. Det er let nok at få de unge ind på institutionen, mens det er uligt vanskeligere at bane vejen tilbage til samfundet igen og en identitet som ikke-afviger. Der findes utallige eksempler på, at samfundets evne til at modtage og re-integrere tidligere institutionsanbragte er begrænset.

I tilfælde hvor en fjernelse fra miljøet er absolut nødvendig eller hvor den unge selv ønsker det, bør man satse på et stærkt decentraliseret system af små fællesskaber, hvor et meningsfyldt arbejdsfællesskab med personalet er hovedindholdet (produktionskollektiver). Traditionelt er en af de værste følger af et institutionsophold, at de unges arbejdsmotivation svækkes. I de fleste undersøgelser som er foretaget over effekten af unges døgninstitutionsophold ses en nær sammenhæng mellem generel succes og succes i arbejdet. Dem som klarer sig godt generelt i samfundet, er dem, som kan holde et job.

Døgninstitutionernes negligering af betydningen af et meningsfyldt arbejde er uheldig. I planerne for Bøgholts videreførsel som et intensivt behandlingscenter har arbejdet, (drengene på værksteder og pigerne på systue) fået en sekundær og ren instrumentel betydning, idet arbejdet betragtes som et middel i resocialiseringen, men ikke er noget mål i sig selv. Denne sekundære betydning af arbejdslivet giver således ikke mulighed for udvikling af personens selvstændighed, selvrespekt og sociale betydning.

Hvis staten i stedet for driften af dyre døgninstitutioner støttede oprettelsen af produktionskollektiver, ville det være et grundlag hvor arbejdet kunne blive et mål i sig selv. Produktionen kunne bestå i almennyttige ting som tøj, fødevarer o.lign., og driften skulle have mulighed for at blive rentabel, således at lønnen, som er et af de væsentligste kendetegn ved arbejdet, kunne tilfredsstilles (jvfr. eksempelvis fangeres strejke på Vridsløselille).

De små produktionskollektiver skulle ikke betjene sig af avancerede gruppeteknikker og psykologiske ”spil”, men være totalt fri for de byrdefulde forventninger til psykologisk og psykiatrisk ekspertise.

DET AFGØRENDE element i en reformstrategi er altså ikke indførelsen af sæsonens variant af psykoterapi, men at gøre den kollektive (gen)opdragelse til et mere acceptabelt element i den "normale" opdragelse. I den forbindelse må man konstatere, at den danske børne- og ungdomsforsorg har været usædvanlig blind over for ideer i kollektivopdragelsen som beskrevet af f.eks. Anton Makarenko i bogen "Vejen til livet", og som den endvidere findes beskrevet i dele af Kibbutz-litteraturen. Børne- og ungdomsforsorgen har i for høj grad været præget af psykiatere og psykologer, hvis behandlingsteknologiske og individualistiske indstilling ikke på nogen måde har været i stand til at medføre en bevægelse i retning af en kollektiv social frigørelse.

Ethvert alternativt forslag fortjener alvorlig overvejelse i forhold til døgninstitutionerne, som har defineret sig selv og er blevet defineret af samfundet som en endestation i samfundets periferi.

**) Tallene for Sveriges vedkommende hidrører fra Statistisk Årsbok för Sverige og vedrører forholdene pr. 31/12 1966. De danske tal vedrører stort set samme periode og hidrører fra Statistisk Årbog 1970.*